

sens haud extradata existente) lata est; nam vidua generalissa Jelacsicsiana nunquam aliquo scripto originali instrumento aut documento demonstrare potest, quia genitor illius: Comes Samuel condam Kálnoky portiones suas Stephano Szalkay, avo Rosaliae et Antoniae Szalkay venditas, et juvenili aetate eidem Antonio Szalkay, penes militiam adhuc constituto, abalienatas, iterum redemisset; sed solum modo simplicibus missilibus litteris, et rancore per comitem Henricum Kálnoky ob certam divisionem ex per Antonium Szalkay viduae generalissae Jelacsicsianae eatenus incaute scriptis, redimere quaesivit, quam incautam suam proceduram Antonius Szalkay inquisitione mediante tardius rescivit, nec unquam amplius viduae generalissae Jelacsicsianae scripsit.

Postrema haec omnia ex orali etiam fassione denati Antonii Szalkay, genitoris haeredum Rosaliae et Antoniae Szalkay ante mortem facta habeo.

In quorum majorem fidem praesentes mea subscriptione et usitato sigillo munitas extradedi informatorio-fassionales litteras. Signatum Budae die 28-a Junii 1812 *Franciscus Markhot* ad excelsam cameram regiam hung. aulicam exped. officii jur. notarius.¹

DR. ILLESSY JÁNOS.

AZ 1825-KI DIETA ALKALMATOSSÁGÁVAL.²

Az olvasóhoz!

Ne vedd rossz néven tőlem, hogy oly sok derék embereket és igaz hazafiakat merek írásom tárgyául felvenni, mint a kiket itten előszámlállok; bátor azokat csekély tehetségem és tapasztalásbeli nagy hiányosságom miatt úgy, a mint egy mélyebb belátású bővebb és fontosabb gondolkozású tette volna, én le nem írhattam, reményilem, ezzel őket meg nem sértettem. Hogy pedig versekbe foglalom gondolataimat, az az oka, hogy azt akartam látni, milyen Poeta lennék, de a mint magam is szemlélem, a versgyártás nálam nagyon is gyenge lábon áll. Ezen hibám megesmerését azért említem, hogy ha ez a kis munkám valamely gáncsoskodó kezébe kerülne, se a munka szerkesztésébe, se foglalatjába ne akadékoskodjon, hanem ha nem tetszik neki, vesse félre, s írjon jobbat.

¹ Ügyvédek utáni iratok fasc. 72. Nro. 117.

² Egy, »1825-ik évi diétális pasquillus«-ból részleteket közöl Abafi, Figyelő-je XV. 147. lapján. Ez attól egészen különböző szerzemény. Szerk

Nem is tudom, hogy kit tegyek legelőre :
 Nézzünk csak *Nagy Pálra*, mint egy magyar főre.
 Magaddal hordozod nagyon a nevedet,
 Emlegetik nálunk mindenütt tettetted.
 Szükség van a szóra : Nagy Pált hallgassátok,
 Urak ! hogy ő éljen ! azt vélem mondjátok.
 Ne félj senkitől is, vívjad a németet,
 Hogy s . . . re ne tegye a magyar nemzetet.
Ragályi Borsodból mért többet nem beszélsz ?
 A haza javáért jobban hogy ki nem kélsz ?
 Ne hagyd magad faltul, vagyon néked eszed,
 Hogyha a munkához magad hozzá teszed ;
 Nézz csak a társadra, *Vay* milyen ember,
 Nem lesz ő belőle soha *király-ember*.
 Jól teszed hív *Vay*, ne nézz a keresztre,
 Tekints inkább azon keserves keresztre,
 Mely a magyar hazát átok gyanánt nyomta,
 Tudom, hogy ezt Borsod jól a szádba mondta.
 Halljuk *Baloghot* is, miként dörög, morog,
 Azt mondja : a kerék nem igen jól forog.
 Köpj csak a markodba, fogd a dolog végét,
 Elmondhatod aztán, hogy a dolog ég itt.
 A mit más elmondott, minek recitálnod,
 Tudom én azt, hogy te a sarat kiállod.
 Légy bátor, és mondd ki, hogy mi az igazság,
 Hogyha ezt nem teszed, törjön ki a kórság.
 Szabolcs vármegyének tagja *gróf Dezsewffy*,
 Tudja minden ember, hogy ő egy igaz fi.
 Sokat próbált már ő, szereti hazáját,
 Megmutatta annak számtalan példáját.
 Gróf uram ! felőled én sokat mondhatnék,
 S ezer koronákat adnék, csak adhatnék.
 Vedd jó néven azért, ha azt mondom, hogy a
 Hazáért áldjon meg a magyar Jehova.
 Ejnye teremtette ! *Gajdátsy* mit mivel ?
 Ha rá gondolkozok a hideg is kilel.
Gajdátsy ! nem gondolsz semmit a hazával
 Hogy sujtana főbe Jupiter nyilával.
 Irok Baranyának, s majd ha hazakerülsz
 Tudom, szégyen széket — csúfra — eleget ülsz.
 Csúf kutya ! nem bujsz el, hogy senki se lásson ?
 Domb tetején hohér számodra sírt ásson.
Perényi Zsigmond úr Beregh vármegyéből
 Kimutatja magát egész erejéből.
 A mivel tartozik kegyes királyának
 Megadja, és mivel magyar hazájának —
 Boldogságát mindég szeme előtt tartja ;

Megmutatja, hogy ő nem külföldnek fatyja.
 Védjed hazád jogát Perényi Zsigmondom!
 Az Isten áldjon meg! holtomig azt mondom.
Almássy Szepesből felőled jól szólnak,
 Ne félj! mert te reád átkok úgy nem hulnak,
 Ha *Ignác* nyomdokát nem követed soha,
 A kit, a mint várjuk, megvér a Jehova.
Márjássy István úr soha sem gondolnád:
 Hogy szeret a haza, meg sem is álmodnád:
 Miként emlegetnek az igaz magyarok,
 Bátor, némelyek rád fenik is agyarok.
 Örül néked Gömör, s áldozik minden szív,
 Ki csak hazájához maradt igazán hív.
 Érzed a kínokat, melyeket szenvedtünk,
 Comissáriusok alatt mikor nyögtünk.
 Igazad van néked: nekik büntetést kérj,
 Másképen Gömörbe még csak vissza se térj!
 Urak! köztetek hogy szenveditek *Zmeskált*
 Kit az ördög is csak nagy kinjában k . . . . . t
 Árva küldötte hát dietára *Zmeskált*,
 Kinél többre nézek egy jó köpetnyi nyált.
 Sajnálom, hogy Árva megye olyan árva
 Követet küldött fel, kit tartani zárva
 Kellene, mert tudjuk, hogy egy juh, ha rühes
 Megrontja a nyáját, bátor legyen híres.
 No *Zmeskál!* ezt mindjárt gondoltam felőled,
 Hogy csak egy okos szó se telik ki tőled.
 Sok bolondot beszélsz, ... meg a róka,
 Két szemed golyóját vágja ki a csóka!
 Méltóságos gróf úr *Csáky Szepességből*
 Szálljon rád az Isten szent lelke az égből
 Mivel, hogy azt hallom, hogy vagy nagy keresztény,
 De a deák nyelvben nagyon szegény legény.
 Ne gondolj te azzal, hiszen még az nem baj,
 Csak te azt nézzed, hogy a magyarnak mi fáj.
 Vedd elő eszedet, védelmezd törvényünk,
 Vagyon nekünk hozzád egy kevés reményünk.
 Nézzük, hát Zemplénből mit csinál *gróf Schmidegg?*
 Édes hazánk iránt ez ugyan nem hideg!
 Fontos előadás, a törvénytudása
 Nála ugyan megvan, nincsen neki mása.
 Tudom, ha visszatérsz Zemplénnek keblébe,
 Kinyilt karokkal vár megyéd hív ölébe.
 Második követje Zemplénnek *Szemere*
 Ez is a hazának egy igaz embere.
 Millió embertől hallottam felőle,
 Hogy egy igaz embert lehet várni tőle.

Meg is mutatja ő, hogy igaz Árpádvér.
 Mivel a jó útról soha balra nem tér.
 No fel *Németszeghy*! Böffents már egy két szót!
 Itt vagyon az idő, tudsz-e valami jót?
 Mindegy már tenéked akár inde, unde,
 Ugorkás orrodát a s . . . . be tunde.
Péchy benned egy nagy hibát vettem észre,
 Hogy csak várakoznál szüntelen a készre;
 Tudod-e a minap Pest gyűlése mit írt?
 Dolgozzatok! ugy-e? Vedd jó néven e hírt,
 Nem csudálom én azt, hogy mások vádolnak,
 Mert öregségeddel azok nem gondolnak.
 Egy szó, mint száz, *Péchy* szereti hazáját,
 Add meg uram! neki örök koronáját.
 Krassóból *Jakabfy* ki nem hagylak téged,
 A mi igaz, igaz, csak azt mondom néked.
 Ha a haza javán nem töröd a fejed.
 Bizony utoljára ki teszik a melyed.
Bartal vicispánja Pozsony vármegyének,
 Ime, neked is szól ez a hármás ének.
 A mikoron szólasz, gondold meg igazán,
 Az igazat mond ki kereken, magyarán.
Babóthy Nyitrából téged el nem nézlek
 Esmérem eszedet; a többivel kérlek
 A milyen még eddig voltál, hogy olyan légy,
 A haza javáért mindeneket meg tégy.
 Ha te, és a többi nem gondoltok velünk,
 Isten úgy segítjen! úgy ki nem teletünk.
Isáakot Szathmárból urak? ki esmeri?
 Ez is az igazat mondani ki meri!
 Mikor a sor rájön, beszél ékességgel,
 Örömet hallgatja kiki békességgel.
 Még egy szót *Vitézről* Vitéz! ugyan szóljál
 Istenért! az eszed hol a pokolba jár?
 Hiszen, akármikor az előtt ha szóltál,
 Úgy szóltál, mint magyar, mivel az is voltál;
 Kofa beszédekkel minek jössz most elő
 A midőn az előtt voltál előkelő.
 De ha ezután is úgy viseled magad,
 Tudom, a hazával Abaúj megtagad.
Ghyczy Komáromból hallom, hogy goromba,
 Hogy ha csak fel kel is, üssétek őt nyomba.
 Tudjátok, hogy milyen a *Ghyczy* nevezet:
 Az ördöggel fogtak már ők régen kezét!
 Egy kis titulúért eladnák a hazát
 Hogy a f . . . . tőbe rágná el a . . . . t. —
 Urak! a többiről ime már leteszek,

Tudom, hogy ezért is majd jó páczba leszek.
 De mégis vagy két szót nézzünk össz vességgel.
 Mit csinál az ország oly nagy tűzességgel,
 Hogy minden adózást ezüst pénzben tegyünk,
 Ugy-e bizony végre hogy bankrótok legyünk?
 Jó principium ez, hogy a magyar egyen
 S ígyon kedve szerént, de pénze ne legyen.
 Ez ellen, uraim! tudom ki is keltek.
 Mivel mindennapon sok rosztat elnyeltek.
 A paraszt azt mondja: szomorú a dolga,
 Mivel már régolta baromságig szolgálta.
 Ezek, mint az urak, csak olyan emberek,
 Gondoljátok meg hát, — hiszen vannak szerek,
 Melyekkel sebeket könnyen köthetitek,
 S őket egy boldogabb sorsba tehetitek.
 Tudom, majd azt mondják: Uram! őket áldd meg!
 Hogy jót műveljenek, szent lelkeddel szálld meg!
 Itt van a bökkenő: nem lesz insurrectio
 Ezzel is ám tovább nyúlik a dictio.
 A négy kerületbe feláll a regement,
 Ebbe ugyan nem lesz a német szakkerment.
 Ennél fogva, kérem, hogy jól meggondolja
 A status, hogy őket más ne bitangolja,
 Hanem csak a haza fordítsa hasznára,
 Mikor ellenségek törnek a nyakára.
 Még egyet! Nézzétek, hazánk angyala sír,
 Rimánkodva egyet, csak egyet, nagyon kér;
 Nehezen esik az egy édes anyának,
 Midőn rosszaságát látja a fiának.
 Pedig mennyi sok jót teszen ő mivélünk,
 Anyanyelvünk helyett mégis mással élünk!
 Csúf dolog, ilyennek lenni egy anyához,
 Ebben is hát legyünk hívek a hazához:
 Ne legyen közöttünk semmi nemzet nyelve,
 Tudom, hazánk akkor lesz örömmel telve.
 Mi is kérjük a nagy Magyarok Istenét
 Hogy adja meg néktek a maga kegyelmet.
 Imádságunk tovább foglalja magában
 A mint Kisfaludy írta munkájában:

»Adja Isten, hogy a magyart
 A fél világ uralja,
 Vérrrel szerzett szabadsága
 Soha kárát ne vallja!«

Végre pedig a sok számtalan faggatás
 Közbe legyen nevem holtig a hallgatás.

Szilassy József koronaőrnek a nagykörösi ev. ref. főgymnasium könyvtárában levő kéziratgyűjteményéből közli:

BENKÓ IMRE.

LUGOSSY JÓZSEF LEVELE RÉVÉSZ IMRÉHEZ.

Pest, jul. 27. 1850.

Édes Barátom Uram!

Kedves meglepetéssel vettem Téglásra hozzám intézett, s onnan, darab idő mulva hozzám Pestre utasított levelét. Nem oly levél az, milyenek üres csevegésnél, vagy floridus bombasztónál, vagy legfőlebb Geschäfts-dolgoknál egyebet nem tartalmaznak; sőt ellenkezőleg, a szépre törő léleknek bizodalmasan-tanulságos conversatiója azzal, ki oly szerencsés, hogy felőle ilyesmik kedvesen vétele föltétetik. Én ebben örömem s dicsekedésemet tartom, hogy Barátom Uram meg van arról győződve, miképen nekem épen az ily levelei becses kincseim, s vigaszom rossz, mivel jó óráimban. Bármikor megtelik keble vágygyal s agya eszmével, miket rokon lélek elébe kiönteni óhajt: legyen én az, kérem; vagy legyen legalább egy azok közül. Mert, higgye el, hogy megérteni, méltatni s becsülni, senki nálamnál jobban nem tudja.

Ennek bizonyosságau! szabad legyen tudatni Barátom Urammal, hogy épen oly társaságból jövök, hol ezen levele tartalmából s eléadásim után, Barátom Uramat sok jó férfaink ismerni s becsülni tanulták; mert megbocsát, ha magányos kedves levelének közölhető részeit, rokon lelkek társaságában fölolvastam; mutatványul, mikép lelkes ifju férfaink vagynak a haza távol részeiben is, kik becsülendő érettség s buzgalommal, lelköket a hanyatló nemzet legbecsesb kincsei ápolásával foglalkodtatják, kik, más haszontalanságok helyett, *ily levelet* képesek írni. A mai estvélyünkben Toldy uron kívül — kinél most asztalt is tartok — szállásom Józsefváros, József utca 930-k szám, kertre néző emelet — csak Jerney, Érdi, Reguly, Pauler, Szontagh G. és Repiczky urak voltak jelen, s igen szívesen vették Barátom uram felőli testvéri szíves közlésemet s levele töredékeit, — nevét jövőnk reményei kapcsolatába bejegyezték s általam kérik nemes buzgalmu pályáját erélyesen folytatni. Mi most egy (a Tudománytárt, Athenaeumot, Figyelmezőt egy sommában pótlendő) tudományos folyóirat kiadására egyesültünk 12-en, Uj Magyar Muzeum név alatt, havi füzetekben, (Emich) — a nevezettek is mind tagok, szerkesztő Toldy, ez évre, jövő évre én — s már az engedélyt meg is nyertük; — társaim megkértek, szólítsám fel Kegyedet szíves közremunkálásra; ha mindjárt nem engednék is körülményei nagyobb czikkeek adását, mivel végül vegyes rovatunk lesz, apróbb s egyes tárgyi dolgozatokat s jegyzeteket is szívesen veszünk. Névszerint azon 100 öszvegyűjtött hely-vidék nevet, legyen szíves átengedni, — buzdításul kítűzendőket másoknak, (hisz Kegyednek is az volt czélja, hogy közös erők teygenek itt valamit), ha tetszik, jegyzeteivel ellátva, mik kedvesen fognak vétetni; ha nem lehet, ugy azok nélkül is, akár ha már szaporodtak volna is. Nekem is van néhány határról, mint B. Uramnak emlitém, ily gyűjteményem, de nincs kezemnél, tén az egy színyérváraljait kivéve, stb. Ha átengedi B. Uram, az első füzetbe kiadandjuk. Most vásárkor felküldheti, nevemre czimezve a levelet, de Toldy urhoz utasítva: Karczag ur, vagy más is szívesen felhozandja. Hogy mennyire méltányolva van Barátom Uram hazafi szép törekvése, mutatja az is, mert az általa megpen-

dített eszmét, a magyar ifjuság zenészeti irányának nemesbítését illetőleg, Szontagh ur kidolgozása tárgyává teendi, s talán az érintett első füzetünkben egy rövid figyelmeztetést bocsátand ki a haza ifjaihoz. Így termi meg a jó mag jó gyümölcsét. A jóktól megértetni, velök kezét fogni, öröm. Ez uttal felolvastam studiumomból az ide vonatkozó néhány sort is, mellyet már több száz tanítványim a nélkül hallottak, hogy foganatosították volna, — s ím Kegyed tetteleg kezdi erős vállakkal a munkát! Vegye szíves kézszerítésünket!

Én itt felette összevonultan, egyszerűen, mondhatnám, szegényűl, de elégedve s nemesek társaságában, léleksebeim hegedezését érezve, élek és remélek. Jelenleg a Jancsó könyvtárnak az academiaiba keblezésén dolgozom, de acad. könyvtárnokul hogy kineveztessem, azt még eddig a t. társaság pénzügyeinek sülyedt állása nem engedte. Azonban én szívesen s jutalomvágy nélkül dolgozom. Hát Kegyetek hogy vagynak? hogy, tisztelt Collegáim: s a könyvtár? stb. Kedves levelét mindig szívesen veszem. És most Isten velünk s szeressen!

tisztelő hive

L. J. s. k.

N. B. T. Szücs ur barátom uramnak szíves, alázatos tiszteletemet! A Csokonai lapok érdemes szerkesztőinek köszönetemet a megküldött 3 első számért; Pesten ez által többeknek jutott ismeretére e jószándéku s szépen indult vállalat. Nekem helyzetem most nem engedi egyenes közremunkálással lennem, mert sorsom nehéz és folyvást hullámzó s az élet első szükségeivel küzdő. — várjuk, míg kissé mostohasága enyhül. Az idezárt kis czédulát, ha felvételre érdemesítik, de csak szerkesztői rovatban s megnevezése nélkül a közlőnek, legyen ön szíves nekik, tiszteletem mellett kézbesíteni.

Ha dolgai engedik, megköszönöm, ha t. Kovács urhoz, arra jártában beszélván, nem sajnálná Kegyed megmondani, hogy legyen szíves ott levő tömegeimet tünni még kissé; már majd talán csak kifejlik valahogy a módja odébb szállíttatásuknak. — Gr. Degenfeld Ő nagysága által a bibliotheca Tacitusát s még pár darab könyvet visszaküldtem Kegyedhez egy levéllel; ha még nem vette, rövid időn hiszem, hogy veendi.

Közli: RÉVÉSZ KÁLMÁN.

KÉT KÖZÉPKORI LATIN VERSEZET RÉGI MAGYAR FORDITÁSA.

A *Példák könyve* 47—68. lapjain (NyET. VIII, 110—117. l.) a példák sorozatát egy ezektől idegen részlet szakítja félbe, melyre hézag és pár sornyi töredék után ismét példák következnek. A három kéztől eredő kis codex e része a második kéz írása, de nem lehet sokkal későbbi, mint az 1—46. lap, melyet Ráskai Lea keze munkájának vall a Cornides codexéhez teljesen hasonló ductusa. (L. a NyET. kiadásának Előszavát XXXII. l.) Ezt az első részt pedig a 28. lapon lévő bejegyzés

szerint 1510-ben írta a megnevezett margitszigeti dömés apácza, kinek bizonynyal rendtársai voltak a codex folytatói is. Hogy ezek az első kézzel együtt csak másolók voltak, azt a NyET. kiadója (i. h. XXXIII. l.) helyesen következteti. Az előttünk lévő nyelvemlékek tehát codexeink legtöbbször hasonlóan régiek, ha nem is épen sokkal régiek az illető kéziratoknál. Hogy pedig a codex többi tartalmához hasonlóan e tőle idegen részlet is *latinból való fordítás*, azt szinte bizonyosra lehetett venni már eddig is. Most, hogy e két külön fejezetre oszló részlet majdnem teljes szövegének megkerült a forrása, módosul természetesen mindaz, a mit eddig annak, de különösen a második fejezetnek költői becséről Beöthynél és Horváth Cyrillnél olvasunk.¹ Gyarló középkori latin versezetek még gyarlóbb próza-fordítása csak az egész, megtoldva mind a két fejezet szintén latin eredetire támaszkodó elmélkedésekkel, a melyek ugyanonnan kerülhettek, a hol a fordító a két rokon tárgyú verset találta: t. i. a Cordiale vagy az Ars moriendi, avagy más hasonló épületes iratok valamely gyűjteményéből.

E versezetek elseje a magyarban cím és bevezetés nélkül adja az *Élet és a Halál párbeszédét*, a melynek eddig egy budapesti kéziratban 16, négy müncheniben pedig 18 négy-négy soros versszaka került meg, de bizonyára meg fog kerülni előbb-utóbb a teljes szövege is. Magyar fordításunk ugyanis még a teljesebb müncheni kéziratok stropháinak a számán is túlmegy kettővel, de e két szak nem követi közvetlenül az előbbieket, hanem előtte kis elmélkedés van a kézirat 54. és 55. lapján közbe szúrva. A szakok sorrendjét illetőleg különben ennél az első versezetenél az eredeti latin szöveg és a fordítás között eltérés nincsen. Nem így a második fejezetben, a melynek eredetijéből eddig csak két változat került a szemem elé. Az egyik egy budapesti, a másik megint egy müncheni kéziratban, melyeknek azonban mind a kettőjétől tetemesb eltéréseket mutat magyar fordításunk szakainak úgy a sorrendje, mint az állománya.

De maradjunk csak előbb az *első* fejezetnél. Ennek a latin eredetijére nem volt valami nagyon nehéz rá akadni, mert — habár csak szükségünk és a Példák könyvében lévő magyarjára hivatkozás nélkül — jelezve van Horváth Ignácznak a Nemz. Múz. ösnyomatványait leíró jegyzékében, a mely néhány év óta külön lenyomatban is közkézen forog, a Magyar Könyvszemlében pedig már előbb is olvasható volt. Itt ugyanis a 254. sz. a. leírt incunabulum (a *Cordiale* 1486. évi, Breda Jakabnál nyomt. deventeri 4-edr. kiadás, Inc. s. a. 1402. coll. 4.) leírásában megemlíti Horváth, hogy az idézett nyomtatvány 1^a (sign. nélk.) lapján »XV. századi latin verses párbeszéd« olvasható »az élet és a halál nemtői között«. E becses utalást felhasználva, megnéztem a Cordiale illető példányát s mindjárt egy kis pótlásra is leltem ez utánanézésnél alkalmat. Horváth ugyanis nem jegyzi meg, hogy a Cordiale nála leírt példánya belül hézagos, a mennyiben hiányzik belőle a *b* ív III. és IV.

¹ Beöthy Zs. A szépprózai elb. I. 48. Horváth Cyrill, Bajai fögym. Ért. 1891—92. 25. l.

levele. Mind a kettőnek a szövege azonban ki van pótolva a könyvbe kellő helyen befűzött két levélen, igen apró betűs kézírással, mely szembe-tűnőleg egyezik az első levélen olvashatóval. Csakhogy itt több helye volt az írónak, s így valamivel nagyobb betűket vetett. Mind a két helyütt elég szép latin cursiv írást látunk, melynek elolvasását csak itt-ott nehezíti meg némely, nagyon is egyéni rövidítés. A minket érdeklő vers kézírata az első egészen üres levél első oldalán, két hasábosan van írva. Az első hasábra 11, a másodikra 5 szak esik. A szakokat mindig *Vita* és *Mors* felírás előzi meg a szerint, a mint az Élet vagy a Halál szól bennük. Czime azonban a versezetnek nincsen. A 16. szak egy sorral meg van toldva, a mely tartalmilag csatlakozik ugyan a stropha végszavaihoz, de attól, mint az alább említendő müncheni párhuzamos kéziratokból kitetszik, mégis idegen és talán a másoló hozzátétele.

Azt azonnal láttam, hogy itt a Példák könyve »Az élet kerdeszty az halalt« kezdetű fejezetének a latin eredetijével van dolgunk; csakhogy a XV. század végéről, vagy legkésőbb a következőnek a lelegejéről való fordítás a budapesti latin kéziratnál teljesebb eredeti után készült. Ilyent sejtettem, s mint az eredmény megmutatta, egészen helyesen gyanítottam a müncheni kir. udv. és állami könyvtár kézíratai között egyelőre kettőben, a melyekre már nem véletlenül, hanem tervszerű keresés közben bukkantam. A Halm és Laubmann-féle jegyzéknek a latin kéziratokra vonatkozó részében a dialogusnak nem kevesebb, mint három kézírata van felsorolva. Hozzájuk járul a német kéziratok egyikében még egy negyedik változat. Mind a négyet *Boll Ferencz* dr., a müncheni kir. könyvtár tudós titkára, volt szives számomra az egyiknek pontos másolatában és a többi háromnak eltérő helyeit feltüntető lelkiismeretes collatióban rendelkezésemre bocsátani, a miért e helyütt is hálás köszönetet mondok neki annál is inkább, mivel ennél csak jóval kisebb szívesség volt az, a mire őt kértem, s már ezzel is igen lekötelezett volna.

A müncheni kéziratok közül vezérszövegnek a Clm. 23833. számút teszik meg a többiekhez képest számos helyütt jobb olvasásai. Hozzájóság tekintetében elég közel áll, csakhogy két szakkal csonkább a budapesti említett kézirat, a melynél különben a többi három müncheni változat csak annyival becsebb, hogy azokban is megvan a budapestinek két hiányzó strophája. A 23833. számú müncheni kéziratot az alábbi közlésnél *A*-val jelölve, a budapestit pedig *B* alatt idézve, a többi három müncheni szövegnek *C*, *D* és *E* jegyeket adtam. Ezek közül *C* a Clm. 9804., *D* a Cgm. 3974. és *E* a Clm. 19542. számú kézirat-kötetében foglaltatik. Valamennyi idézett müncheni codex vegyes és nagyon változatos tartalmú s mind a XV. századból való. Származásukat illetőleg megjegyzem, hogy *A* a régibb jegyzékek vegyes provenientiajú kézíratai között ZZ 833 signaturát viselt, *C* az oberaltaichi, *E* pedig a tegernseei kolostorból való. *C* kivételével, a mely 4-edr., a többi mind ívréttű. Korát pontosabban csak az *E* kézirat árulja el, a melynek 1451-ben íródott az egyik darabja. Ezen kézirat különben több magyar vonatkozású darabja miatt egyébként is érdekelhet minket, s történetiróink a Hunyadi János

korára és szereplésére vonatkozó levelek miatt bizonyára tudomást vettek már róla.

Az Élet és a Halál párbeszéde az *A* és *D* kéziratban rokon tárgyú elmélkedések és versezetek szomszédságában van. Ugyanígy a *B* jegyű budapesti bejegyzés is, a mely a *Cordiale*-nak a négy utolsó dologról szóló elmélkedéséhez igen jól illik tartalmánál fogva. Még megemlítem, hogy a *D* alatt idézett kéziratot illetőleg a müncheni könyvtár német nyelvű kéziratainak jegyzéke nem nyújt felvilágosítást, mert e darabot nem sorolja fel külön. Erre tehát csakis Boll úr kiváló szivessége folytán terjeszthettem ki alábbi egybevetéseimet.

A kéziratban (Cim. 23833 fol. 149) a versezet címe: *Tractatus de Gemitu et dolore mortis*, a mely czimben világos czélzás van a róm. kath. temetési szertartás ismeretes zsolosmájára. Az egyes szakok *Adolescens querit* és *Mors respondit*, illetőleg a 3. szaktól kezdve *A. dicit* és *M. dicit* felirattal vannak ellátva.

*C kéziratban (Cim. 9804 fol. 180^v, de a katalogus szerint 90^v) a cím: *Allercacio viuentis hominis et mortis*, s az egyes szakok bevezetése *Adolescens* helyett mindenütt *Viuens*, s úgy itt, mint a *Mors* után a legtöbbször nincsen sem *querit*, sem *respondit*, sem *dicit*, kivéve a 2., 8. és 9. szakot, a hol (2., 8.) *Mors respondet*, illetőleg (9.) *Viuens querit* a bekezdés.

D kéziratban (Cgm. 3974 fol. 58^v és 59^r) egymással szemben álló két lapon van a dialogus akként, hogy az 58^v lapon az Élet, az 59^r lapon pedig a Halál szavait olvashatni, mindig egy-egy, a Halált és egy ifjút ábrázoló képpel, de felírások nélkül.

Az *E* kéziratban végül (Cim. 19542 fol. 310^v) a párbeszéd ugyanazon a lapon, de szintén úgy van elrendezve, mint a *D*-ben, csakhogy képek és feliratok nélkül, csupán legelől van az egyik hasáb fölé jegyezve: *Verba vite*, a másik fölé pedig *Verba mortis*.

B-ről az imént e külsőségeket már megemlítettük, s most már csak a két rendbeli szöveg, a latin eredeti és a magyar fordítás egymással szemben való közlése lehet a feladatunk. Itt megjegyezzük, hogy a latin szöveget a rendelkezésünkre állott öt kézirat s részben a magyar fordítás alapján is a lehetőségig restituáltuk, a miben a versezet metruma és rimeit is segítségünkre voltak némileg. A lapok alján lévő jegyzetekben azonban minden fontosabb eltérést felsorolunk s ezekben az eredeti kéziratok írásmódját hiven megőriztük, holott magában a helyreigazított szövegben ezt nem tartottuk szükségesnek. Az interpunctio is a mi sajátunk.

A magyar szöveget teljesen a NyET. nyomán adjuk, elhagyván azonban az egyes szakok előtti bevezető szavakat, melyek némi változatossággal még leginkább a *C* kéziratéihoz szítanak, csakhogy azokat tetemesen kibővítik és helyenkint alkalomszerűen magyarázzák.

- (1) Quis es tu, quem video hic stare in figura,
In visu horribilis, tristisque statura;
In toto tuo corpore est macies obscura,
Me tua dispositio perterritum impura.
- Ky vagy te kyt latok ez abrazatban allany
nezeiben rettenetews es termetewdben zomuru
mynd az te tefetben teczyk fetet ewz-tewuerfeeg
az te ektelen termetewd engemet ygen meg rettente
- (2) Ego sum, quem metuit omnis creatura,
Timent me praesentia, praeterita et futura;
Sum iudex, do sententiam strictissima censura,
Non prodest appellatio, condemno pena dura.
- En vagyok kytewl feel mynden terem-tewt allat.
feelnek engemet maftanyak es yewuendewk
mert en byro vagyok es nagy erews tewruent tezewk
nem haznal az tewruennek en elewlem el vetele mert nagy kemeny kennal karhoztatok myndeneket
- (3) Miror, unde venias, non vidi tibi parem,
Nam habes mentum horridum et horrendam narem;
Si diu te inspicerem et approximarem,
In terram forte caderem, nec inde me levarem.
- Ygen chodalom hogy te honnet yewz mert nem latottam te hozzad hafonlatoft
oly ruth allad vagon es zernyew chonka Orrod vagon
ha fokayg teged nezendlek es te hozzad kewzelgetnek
netalantan az fewldre efneem es onnet fel nem kelhetnek
- (4) De regione venio multifariorum
Horribilitudinum, dolorum et penarum,
Ubi mihi balneum Styx parat picearum,
Ministri sunt reptilia de coetibus (?) aquarum.
- En yewuewk fok reuas fyuafnak es yzzanyofagoknak banatnak es keferewfegewknek
es nagy kenoknak tartomanyabol
- (5) Quare sic horribilis et deformis existis,
Tuusque inuitus per omnia est tristis?
Et capitis calvitie, membrisque inhonestis
Iam inspectis timeo, ne me sequatur pestis.
- Myre vagy yllyen ruth es ektelen
es az te nezefewd myndeneftewl foguan zomoru
az te feyed kopaz es mynden tagayd zewrnyek
banom hogy read neztem mert felewkw hogy meg ne dewgleffem.

(1) 1 *B* sic. 2 *C* visu *után* es, *B* horribili tristi que, *D* statura *helyett* figura. 3 *D* tuo toto, *B* (tuo), *B* est macies *helyett* maceries. 4 *E* in pura.

(2) 2 *BCE* (et). 3 *BCE* (et), *D* iudex de sententia certissima. 4 *ACDE* condemno *B* condemnatio.

(3) 1 *A* venis. 2 *B* habens, *E* horredam *D* horridumque. 3 *D* et *után* tibi. 4 *B* terra.

(4) 1 *ACDE* multifariorum *B* multiuarum. 2 *D* Horribili tam omni. 3 *C* penarum *D* piccarum. 4 *ACDE* de cetibus *helyett*, *mely csak B-ben van*, liquoribus.

(5) 1 *B* diff. *rms* que *CD* deformis et. 2 *C* extat valde tristis *D* est per omnia tristis. 3 *D* caluicio, *DE* membris. 4 *AE* Te inspectum *B* Te despectum *C* Iam inspectis *D* Et inspecto, *B* timeo *h.* video, *ACE* ne sequatur me.

- (6) Si non essem horridus, deformis atque tristis,
Non essetis pavidi, oportetque in istis
Discernatis exitum, super quo sum testis.
Eritis consimiles, qui nunc laeti estis.
- (7) Dic ergo, quae causa istius est horroris?
Es dentatus turpiter, labellis carens oris,
Olent tua guttura plenissima foetoris,
Circumdatus es vermibus intus atque foris.
- (8) Quod quaeris, per te poteris cognoscere profecto,
Nam vitales spiritus per meam vim reflecto;
De corpore ex quatuor humoribus collecto
Isti sunt vermiculi, corpore tumba tecto.
- (9) Numquid nos terrigenae resistere valemus
Tuis potestatibus, per artes quas habemus,
Ut in terra iugiter viventes habitemus,
Nec tuas violentias omnino formidemus?
- (10) Stulte quaeris, quia sum vobis nimis fortis,
Contra me non praevalent, quae pullulant in hortis,
Sed quodcumque nascitur in terra, meae sortis,
Non evadet aliquis, quin cyphum bibat mortis.
- Ha nem volnek ruth ektelen es zomoru nemvolnanak felelmefewk de vgy kel hogy ebben efmeryetewk meg az ty ky menefewket es halaltokat kyn en tanu vagyok mert tyes yllyek leztewk kyk maftan vgyak vattok
- Mond meg azert mychoda oka ez yzanyofagnak mert oly zewrnyew fogas vagy hogy egy zal ayakayd fynchenek de az te fogayd mynd kyn vannak parolkodyk az te torkod es tellyes dohoffagual meg kewrnyekewztettel fergekuel belewl es kyuewl
- Ammyit kerdez tennen magadon meg efmerhetewd byzonsfagual mert erews embereket en hatalmamnak myatta le haytok es le hul-latok az neegy nedueffegewkbewl zerzet teftekbewl leznek ez fergek mykoron az ferben helhewz-tetyk.
- Nemdee my fewldy emberek alhatunkee te hatalmaffagodnak ellene az my tudomanyunknak myatta hogy zewnтелен eluen ez fewiden lakozzunk es fem'nykeppen te tewled ne fellyewnk.
- Bolondul kerded mert nalatoknal nagygyal erewfb vagyok nem artnak en ellenem valamyk kerben terewmnek de valamy zylyetyk mynd en rezem es engemet yllet mert fenky nynchen hogy ky az halalnak poharat meg ne ygya

(6) 1 *B* difformis. 2 *BCDE* oportet quod, *C* in *helyett* ex. 3 *E* sum *h.* iam. 4 *B* Eritis *után* tunc, *C* nunc *h.* modo.

(7) 1 *D* est istius, *B* est causa illius nunc. 2 *C* et labellis, *D* labellisque. 4 *A* atque *h.* et.

(8) 1 *B* Quid. 2 *E* in tales, *ABCE* reflecto, *D* reseco. 3 *C* corporeque. 4 *D* de corpore.

(9) 1 *AE* insistere. 2 *ABCE* Tuis potestatibus, *D* Eius potestatibus; *B* per artes *h.* partes. 3 *C* iugiter. 4 *ABDE* Nos, *C* Nec.

(10) 1 *BE* quia *C* (qui) *D* quia non sum uobis vis. 2 *BC* praevalent, *AD* valent, *E* valeant; *D* herbe que; *B* pollulant; *ACDE* ortis. 3 *B* quidcumque. 4 *B* euadit, *E* euadat; *C* aliquis *h.* laqueos, *B* aliquid; *C* ciffum (*ABDE* ciphum).

- (11) Quid est hoc, quod contines in manibus siccatis?
Apparet semicirculus, ab una parte satis
Acutus, sed in reliqua est plus obtusitatis.
Vellem scire, cuius est hoc utilitatis?
- (12) Vidisti umquam simile illius instrumenti,
Quod dicitur messorium et aptum est metenti?
Hoc nullo versus occidens, stans in orienti;
Nunc aquiloni comminor, nunc australi genti.
- (13) Es ergo messor, ideo non metas nisi messes,
Quae maturae fuerint, et quandoque cesses;
Contrarium si faceres, non bonus messor esses,
Et meus adversarius me nimium lacesses.
- (14) En credas mihi, minime de hoc ego curo,
Si mihi placuerit, in fructu inmaturo
Haec falx operabitur, in claro et obscuro;
Non obstabunt moenia prae dente tam duro.
- (15) Parce percor igitur, te nosco iam et vidi
Plures, quos prostraveras, qui se vix occidi
Crediderant, flebiliter in tumulo collidi;
Tunc pene motis pedibus ego dentes stridi.
- Mychoda az akyt az te azzu kezeyd-ben tartaz
egy felewl horgafnak es elewfnek teczyk
mas felewl kedeglen conka zabafu
akarnam meg tudnom my hazna vagyon ennek
Lattale valaha ylyen zerzamot
ky kazanak mondatyk aratonakes yo
ezt en vetewm nap nyugat fele en magam aluan nap kelettre
neha deel felewl valokat vele fenyew-getewk es neha ezakra cha-uaereytm.
Myert te kazas vagy azert te ennekem ne kazaly
mygnem meg eernek es nemykoron meg es zewwnyel
ha ennek ellene tennel nem yo kazas volnal
es ennekem myndenkoron ellenfegem lennel.
De hygy ennekem hogy en ezzel femmyt nem gondolok
de ha en nekem kellend mynd eretlen gyewmewlcheben
le vag az en kazam mynd eyyel es nappal
en eljenem nem alhatnak meeg erews var fogakes de myndeneket meg zaggatok az en kemeny fogaymmal.
Azert kerlek tegedet hogy keduez ennekem efmerlek ymmar tegedet es latottam
fokakat kyket le hullattal kyk chak aleg
hyzyk vala meg holtokat es lattam hogy fyrua tewttek az ferben kyket latuan chykorgattam fogaymat.

(11) 1 *D* (hoc), *C* (in). 3 *D* acuta, *B* accutus; *B* (est); *E* pluris; *C* obtusatus. 4 *D* hoc est.

(12) 1 *D* istius. 3 versus *h. B* usque.

(13) 1 *C* Si es messor; *BCDE* nisi; *A* michi; *B* metas. 4 *D* *Vt*, *C* nimium me.

(14) 1 *D* credis, *B* mihi (*ACDE* michi), *ABE* non ego, *C* (non), *D* ego non. 2 *B* mihi (*ACDE* michi). 3 *E* (et) *C* (in) 4 *D* oblectabunt; *A* praedente, *B* pro dente, *C* dente pre duro, *D* pendente.

(15) 1 *A* Igitur parce preco, *C* Parce precor igitur, *B* Dic praecor ideo, *DE* Igitur parce precor. 2 *C* elidi. 3 *D* Crediderunt, *CE* tumulos. 4 *C* Et, *BD* mortis, *D* ego *h. ergo*.

- (16) Non novi vobis parcere, tamen
aliquando
Fit specialis gratia tempus prolon-
gando,
Pro digna poenitentia de scelere
nefando;
Vigilate itaque, quia nescitis quando.
- Nem tudok nektekw engedny az ty
byntewkert de neha
lezen yelews malaztbol az ydewnek el
halaztafa
bynrewl alkalmas penitencianak tarta-
fara
azert vygyazzatok mert nem tугyatok
mykoron meg haltok
- (17) Qui cunctis animantibus scis iniu-
riari
Atque meis subditis soles dominari,
Sive sint in aëre, sive terra vel in
mari;
Sed nunc mea tempora peto pro-
longari.
- Ky minden lelkes allatokon tucz bozzut
allanod
es zoktal az en alattam valokon ural-
kodnod
akar az egben legyenek akar az fewl-
den akar az vyzben
de maftan kerewm te tewled az en
ydewmet meg hozzabbulny.
- (18) Audisti satis antea, quod tibi re-
velavi,
Me fore strictum iudicem, nec
ullam perpetravi
Viventibus iniuriam, sed saepius
negavi,
Qui se credebant dominos et erant
valde pravi.
- Eleget hallottal ymmar kyket neked
meg yelentettem.
hogy kemeny byro vagyok es fenkynek
en bozzut
nem tewttem es nem zerzettem elewzer
De ynkab gakorta meg ta-
gattam
azoknakes kyk aleytyak vala mago-
kat vraknak es azzonyoknak
lenny de maga femmy nem
voltak.

(16) 1 *D* (vobis). 3 *CD* pro scelere. 4 *C* quia *h.* vos; *B a 4. sor után*:
Θελος (sic!) prope est et quo (?)

(17) 2 *D* praedominari. 3 *D* sint (*ACE*: sit), *A* siue *vörössel kitörülve*
s utólag u. a. kézlől aláponozással restitultva; *CDE* (siue). 4 *C* Peto mea
tempora modo prolongari.

(18) 1 *D* quid antea tibi. 2 *D* forte; *CD* perpetravi, *AE* properavi. 3 *D*
az egész vers hiányzik. 4 *C* Vitam terre dominis nam erant valde pravi.

Valamivel rövidebben végezhetünk a Példák könyve másik, *El megyek meghalni* kezdetű fejezetével, a melynek egy (az 5.) kivételével minden szaka elején és a legtöbbször a végén is ugyane szók ismétlődnek. Ennél már csakugyan nem csodálhatjuk eléggé, hogy eddig még, az egy Szilády Áront kivéve, senkinek sem tűnt fel, mennyire közel áll annak szövege a középkori *Haláltánczok* leggyakoribb motívumaihoz. Pedig e fölötté népszerű műfaj immár elég nagy irodalmában meg lehetett volna lelteni legalább annyit, a mennyi a további nyomozást megindíthatta volna. Az első kilencz szak után ugyanis, a melyek mintegy bevezetésnek tekinthetők a halálról szóló általános reflexióik miatt, — a király, pápa, püspök, vitéz, bajnok, vén, bölcs beszédű, gazdag, szegény, bíró, bujálkodó, nemes ember, szép ábrázatú, bölcs, bolond, hashős, szerzetes, orvos alakjai következnek, mindenik a maga tipikus jellemképének megfelelő szavakkal mondván el magáról, hogy a halál könnyörtelenül magával ragadja.

Igaz, hogy a legtöbb Haláltáncz-szövegben¹ ezeknél jóval számossabb alak szerepel s a Halál velük mindig párbeszédben van feltüntetve, a mi itt hiányzik. Az is igaz, hogy a Seelmannál felsorolt (i. h. 61. l.) latin nyelvű Haláltánczok egyike sem egyezik meg a mi versezetünkkel; de hisz e latin költemények egytől-egyig más, ismert vulgaris szövegek későbbi fordításai, míg a mienknél e viszony, mint az alábbiakból majd kitünik, fordítva áll. De az kétségtelen, hogy a Péládák könyvének e fejezete abba a gondolat- és műalak-körbe tartozik, a melyből a XV. század folyamán annyira népszerűvé lett, de részben már az előző századból eredő Haláltánczok születtek.

Nem rossz nyomon kerestem tehát a mi magyar szövegünk latin eredetijét; de ezen a nyomon mégis aligha akadtam volna rá, ha a kutatás egy másik, még biztosabb útjára nem lépek mellesleg. Kiindulva ugyanis abból a feltevésből, hogy szövegünk latin eredetinek a fordítása, a mit benne nem egy hely legalább is valószínűvé tett, — a feltűnő refrain latin szószerinti fordítása (Vado mori) alapján keresni, kutatni kezdtem a középkori kéziratok hozzáférhetőbb jegyzékeiben valamely hasonló kezdetű versezet nyomát. Rá is akadtam még a nyáron egy ilyenre a müncheni kir. udv. és állami könyvtár (Cim. 14831.) egy XV. századi, regensburgi eredetű 8-adr. kéziratában, melynek vegyes tartalma között, a 131^r–133^v lapon, egy nem ide tartozó, de rokon tárgyú bevezető vers után a Vado mori refrainű költemény olvasható. Kiadva tudtommal még ez sincs, ép úgy, mint az előbb közlött versezet, s így már csak ezért is közlésre méltónak ítéltém, de meg azért is, mivel benne a Péládák könyve idézett részletének néhány szak hiján megvan az addig hiába keresett eredetije.

Versezetünk az említett müncheni szövegben 35 distichonra terjed, míg a magyar fordítás négygyel többet számlál. A magyarban viszont nincsenek meg a latinnak 17., 21. és 33. szakai, úgy, hogy a kettőben közös szakok száma mindössze 32. A kétféle változathól kikerülő szakoké tehát e szerint 42 lenne, de ilyen terjedelmű latin szöveget eddig még nem sikerült találnom.

Akadtam azonban egy még a müncheninél is rövidebb, mindössze 24 szakból álló változatra, melynek a sorrendje megint más, mint az előbbi kettőé, pedig e tekintetben — mint már említettem — a müncheni latin és a Péládák könyvében lehető magyar szöveg is eltérnek egymástól. Bármily rövid is azonban a másik kettőhöz képest e harmadik változat, s jóllehet a szövege a müncheninél romlottabb, annyiban mégis becses, mivel belőle az immár 42-re emelkedett szakok száma még egygyel gyarapodik, úgy, hogy ilyenformán a két latin és az egy magyar szövegből restituálható terjedelem 43 strophát tesz ki. Ezeknek egymáshoz való sorrendi viszonyát az alábbi táblázat tünteti fel, a melyben *M* a megjelölt müncheni, *B* az alább tüzetesebben ismertetett budapesti latin és *P* a Péládák könyvében lévő magyar szöveget jelzi.

¹ Irodalmukat l. legteljesebb összeállításban *Seelmann*, Die Todtentänze der Mittelalters. Norden u. Leipzig, 1893.

M.	B.	P.	M.	B.	P.	M.	B.	P.
1	—	1	13	—	14	25	22	23
2	—	2	14	5	28	27	6	24
3	—	3	15	3	27	26	—	25
4	—	5	16	7	17	28	18	26
5	—	4	17	21	—	29	24	31
6	—	7	18	23	16	30	17	32
7	—	8	19	14	18	31	13	34
8	—	9	20	—	20	32	19	35
9	8	10	21	—	—	33	20	—
10	1	11	22	15	19	34	16	36
11	2	12	23	12	21	35	4	39
12	10	13	24	11	22			

Nincsenek meg sem az *M*, sem a *B* kéziratban a *P* 6., 15., 29., 30., 33., 37. és 38. szakai. Viszont a *P* magyar szövegből hiányzanak a fent már jelzett *M*-beli szakok s ezek közt sincs meg, valamint *P*-ből is hiányzik a *B* szöveg 9. szaka, melyet alább a latin nyelvű extravagansok közt legelső helyen közlünk.

Szólnunk kell azonban előbb egyetmást a *B* jegyű kéziratról, a melyért nem is kell külföldre menni. A Nemz. Múzeum 276. számú (Cod. lat. med. aevi), vegyestartalmú ívr. codexében, a 298^v lapon olvasható, egyéb, a halálra vonatkozó versezetek és jámbor elmélkedések között, melyek a *Cordiale* című épületes műnek egy a nyomtatványoktól alig eltérő kéziratát követik, s azzal ép úgy tartalmi összefüggésben állnak, mint azt az imént közlött másik versezetnél láttuk.

Ennél a változatnál még szembetűnőbb az egyes szakoknak a Haláltáncz szokott alakjai szerint való elrendezése, a mire már azoknak a kéziratban aláhúzással kiemelt címzszavai is czéloznak. E címzszavak a *B* kézirat sorrendje szerint a következők:

1. Papa. 2. Episcopus. 3. Monacus. 4. Clericus. 5. Medicus. 6. Philosophus. 7. Logicus. 8. Rex. 9. *Princeps* (az összes többi változatokból hiányzó szak). 10. Miles. 11. Armiger. 12. Iudex. 13. Mercator. 14. Diues. 15. Pauper. 16. Vsurarius. 17. Voluptuosus. 18. Gulosus. 19. Ciuis. 20. Superbus (e két szak a lapszélre jegyzett *a* és *b* betűkkel felcserélnek van jelezve). 21. Juuenis. 22. Adolescens. 23. Senex. 24. Longeuus.

A 9. szak, mely az összes többi változatok terjedelmét meghaladja, így szól:

*Vado mori princeps, mortem non effugit vnquam:
Nec baro, nec comes, nec dux, heu vado mori.*

A mint látható, a pentameter második fele rettenetesen sántít, de e szövegben a többi distichonok is alaposan kocsintanak, kivált a második sor *vado mori*-jának mindenféle indulatszókkal és egyéb fölösleges járulékokkal való esetlen kitoldása miatt, minők *ach, one, proh* stb. Ezek arra vallanak, hogy a másolónak, vagy tán már az előtte volt példány írójának sem volt érzéke a metrum iránt. (Pedig az 1. szak fölött két helyütt megjelölte.)

Az *M* kézirat említett extravagansai ezek:

17. Vado mori iuuenis, pro nihil ualet illa iuuentus
De nece protegere . . . . .¹, vado mori.
21. Vado mori *pauper*, mortem non effugit vquam
Nec casa, nec regum menia, vado mori.

Ezt a szakot a *B* kézirat fönt idézett 9. szakával egybevetvén, az első sort illetőleg feltűnő egyezést látunk, s minthogy az *M* kéziratnak még egy a szegényről szóló distichonja következik mindjárt a 21. után, a melynek a magyar fordításban is megeljük a mását, holott a 21-nek ott nincs nyoma: igen közelfekvő a feltevés, hogy e szakban *pauper* csupán a másolók vétsége s helyette alighanem *princeps* olvasandó, habár a pentameter értelmével a *pauper* is nagyon jól megfér, de a *princeps* sem ellenkezik épen.

33. Vado mori, non me tenet ornatus, neque vestis
Linea,² nec mollis culcitra,³ vado mori.

M kéziratban a »Vado mori« előtt a következő leoninusok vannak :

Hoc tibi sit menti carnem superare volenti,
Qualiter in turpi stabis fetore sepulchri;
Pallidus, obscurus et vermibus esca tuturus.
Vt tibi sit lucrum tacitum memorare sepulchrum,
In quo fetebis, putrescens quando iacebis.
Cum⁴ tibi res pulchra blanditur, cerne sepulchra,
Ossa sepulcorum tibi sint suffragia morum.

Utána pedig ezek, a melyek a számtalanszor variált három kérdést tartalmazták (v. ö. RMKT. VI, 330.):

Sunt tria, que vere faciunt me sepe dolere:
Est primum durum, quia me scio moriturum;
Est gemitus stando [quia] morior, sed⁵ nescio quando;
Posterius flebo, quia nescio quo remanebo.

Az alábbi közlésnél az *M* szöveget vettük alapul, de a jegyzetekben a *B* kézirat minden nevezetesebb eltérését is számba vesszük. A kétes helyeket mindenütt kiemelt betűkkel jelöljük, de a magyarral párhuzamos latin szövegben nem tartottuk meg az eredeti középkori írásmódot s az interpunctiót itt is módosítottuk a könnyebb érthetőség kedvéért. A magyar szöveg extravagans szakait dült betűkkel szedettük.

1. V. m., quia morte quidem nil
certius, hora
Nil incertius est, hinc ego vado
mori.

(1) El megyek meg halny, mert az
halal bizony de az halálnak oraya-
nal femmi bizonytalab yolehet bizony-
talan legyen de maga azért el megyek
meg halny

¹ *Non quæo* érthetetlen; de a metrumba nem illő *me, ach, sed v. m.*, a melyet a *B* kézirat 21. szakában e helyütt olvasunk, sem adhatja az eredeti szöveget, a mely talán *me, heu*.

² *B* (20.): aurea.

³ *B* (20.): cultura (a mit már a metrum is kizár.)

⁴ Kézir.: *cur*.

⁵ Vagy a *quia*, vagy a *sed*, de az egyik mindenesetre fölösleges és a metrumot zavarja.

2. V. m., quid amem quod semper
spondet *amarum*¹
*Cuius*² inanis amor, cur amo?
vado mori. (2) El megyek meg halny myre zereffem
en azt azky keferew vegezetewt yger
kynek zereleme heyyaban valo myre
zeretewm azt ynkab el megyek meg
halny
3. V. m., sors haec cunctis, nil
impedit illam;
Cum se cuique ferat sors data,
v. m. (3) El megyek meg halny mert myn-
dennek ezre kel yutny es femmy meg
nem bantya hogy kynek ez reez meg
nem adatnyek
5. V. m., praesens, transactis aequi-
parando;
Si non transivi, transeo, v. m. (4) El megyek meg halny en ky
maftan yelewn valo ember vagyok az
el multakhoz hafonlatos lezek ha el
nem mentem de maga meeg elmegyek
meg halny
4. V. m., videat, quo currat quisque
superstes;
Cursor habet mecum dicere:
vado mori. (5) Laffadza houa megyen mynden
yelen valo elew ember mert az folyar
en velem mondhatya el megyek meg
halny.
- — — — — (6) *El megyek meg halny mert az
halalt vala hanzer meg erzewm byzom-
nal lenny halalos bynt ynkab el hagyok*
6. V. m., misero sententia dira,
beato
Grata, mori sequitur vivere, v. m. (7) El megyek meg halny kemeny
sentencia az gonoznak es az yonak
kellemetes adatyk az elet halal kewueti
azert el megyek meg halny
7. V. m., cinis in cinerem tandem
rediturus,
Ordine, quo cepi, defero,³ v. m. (8) El megyek meg halny hamuva
leyendew vagyok mykeppen zylettem
ezzenkeppen meg vegezetewm
8. V. m., sectans alios, sectandus et
ipse;
Ultimus aut primus non ero, v. m. (9) El megyek meg halny egyebeket
keuwetuen meeg en vtanam es tewbten
yewennek mert fem elfew fem vtolfo en
nem vagyok azert el megyek meg halny
9. V. m., rex sum, quid honor, quid
gloria mundi?
Est via mors hominis regia, v. m. (10) El megyek meg halny kyraly
vagyok de mychoda az tyzteffeg my-
choda ez velagy dychekewdes mert
embernek kyraly *vra*⁵ az halal azert
el megyek meg halny
10. V. m., papa, nam me papare diu
mors
Non sinit, os cogit⁴ claudere, v. m. (11) El megyek meg halny papa
vagyok de az halal engem nem hagy
fokayg papalkodny⁶ de be fogya zamat

¹ M: amorem.² M: Nimis (v. ö. a nagy. fordítással).³ M: így, talán *deferor* helyett; vagy az egész sor így: *Orbem, quo cepi, desero, v. m.?* B-ben e szak hiányzik.⁴ B: cogit os.⁵ Így; v. ö. az eredetivel.⁶ V. ö. az eredetivel, melyet itt a fordító félreértett.

11. V. m. praesul, baculum, sandalia,
mitram,
Volens sive nolens ¹ desero, ² v. m. (12) El megyek meg halny pyfpek
vagyok de az betot az folyat az kofyomot
az pyspek fyueget akar akaryam akar
ne de el hagyom es el megyek meg
halny
12. V. m., miles belli certamine victor ;
Mortem non didici vincere, v. m. (13) El megyek meg halny femmy
vyadalomual meg nem gyewztetewm
efetben vytez vagyok de az halalt nem
tanultam meg gyewznny
13. V. m. pugil doctus superare
duello ;
Sed mortem nequeo vincere, v. m. (14) El megyek meg halny baynak
vagyok kewzdeft yol tudok de az halalt
meg nem gyewzhetewm azert el megyek
meg halny
- — — — — (15) *El megyek meg halny mert az
veenfef engem touab nem hagy elny*
18. V. m., senior, quia finis temporis
instans,
Iamque patet ianua, ³ v. m. (16) El megyek meg halny veen
vagyok es ymmar az en ydewmnek vege
kewzel vagon es az halalnak kapuya
meg nylt azert el megyek meg halny
16. V. m., logicus, ⁴ alios concludere
novi,
Concludit breviter mors mihi, v. m. (17) El megyek meg halny bewlch
bezedew vagyok egyebeket bezedemmel
meg rekeztewttem de az halal meg
rekezte engemet azert el megyek meg
halny
19. V. m., dives, aurum *vel* ⁵ copia
rerum
Nullum respectum dant mihi, ⁶ v. m. (18) El megyek meg halny kazdag
vagyok de az arany auagy az marhak-
nak fokfaga nekem femmyt nem haznal
22. V. m., pauper, nil mecum defero,
mundum
Contemno, nudus transeo, ⁷ y. m (19) El megyek meg halny zegeny
vagyok es femmyt velem el nem vyzewk
ez vylagot meg vtalom mezeytelen
belewle ky megyek es el megyek meg
halny
20. V. m., iudex, quia iam plures
reprehendi, ⁸
Iudicium mortis horres, v. m. (20) El megyek meg halni byro vagyok
ky ymmar fokakat megfettem de az
halalnak yteletyt rettegewm es el me-
gyek meg halny
23. V. m., non me retinet vitiosa
voluptas,
Nec luxus auget vivere, v. m. (21) El megyek meg halny az gonoz
gyenyerewfef engem meg nem tart
sem az buyyafag az en eletewmet meg
nem hozzabeyttya ⁹

¹ B: Nolens seu volens.² M: defero.³ B: . . . omne tempus mihi et instat. | Iam patet et mortis ianua, v. m.⁴ M: loycus; a második sorban B: . . finaliter mihi mors.⁵ M: nec.⁶ B: . . . refugium mihi dant, a modo v. m.⁷ B: . . . mundo | Contempto . . transeo letus, v. m.⁸ B: . . . modo qui plures iudicaui.⁹ Itt a vers végén hiányzik a refrain.

24. V. m., genitus de sanguine
nobiliori,
Nec genus indutias dat mihi, v. m. (22) El megyek meg halny nemes
nembewl zylettem de az nemzetfeg az
en ydewmet el nem halazttya azert el
megyek meg halny
25. V. m., pulcher visu. mors ipsa
decorae¹
Nec formae nescit parcere, v. m.² (23) El megyek meg halny latafra
zeep vagyok de az halal az zepfegnek
es az nemes termetnek nem tud keduezny
26. V. m., sapiens, sed nec sapientia
novit
Mortis cautelas fallere, v. m. (24) El megyek meg halny bewlch
vagyok de vallyon mynemew bewlchfeg
tuggya az halalnak okoffagat meg
gyewzny oly mynt azt mondanaya
egy fem³
27. V. m. stultus, mors stulto nec
sapienti
Non iungit pacis foedera, v. m. (25) El megyek meg halny bolond
vagyok de az halal fem az bolondnak
fem az bewlchnek nem nyuytya bekefeg-
nek friget auagy zegewdfeget de mynd
egyetemben el mennek az halalra⁴
28. V. m., variis epulis vinoque⁵
repletus,
His utens restat dicere: v. m. (26) El megyek meg [halny⁶] ky-
lewby kylewmb⁷ yo etkekuel es borokual
meg tellyefewltem eluen ezek felet
megys mondhatom el megyek meg halny
15. V. m. monachus, mundi moriturus
amori,
Hunc spernens,⁴ possum dicere:
v. m. (27) El megyek meg halny barat
vagyok ez velagnak zerelmenek meg
halandoyul es yo eletet veyendewyewl
ezenkeppen yol megyek meg halny
14. V. m. medicus, medicamine non
redimendus,
Quicquid agant medici, potio:⁵
v. m. (28) El megyek meg halny vruos
vagyok de az vruosflaggual meg nem
zabadulok mert akar myt myuellyenek
az vruosok azert en el megyek meg
halny
- — — — — (29) *El megyek meg halny myt
vygadok az homalyos zerenche meg
challya az vygadozot myert hogy meg
hal az vygadozo azert en myt vygadok
ynkab el megyek meg halny.*
- — — — — (30) *El megyek meg halni fok pen-
zew vagyok de az penznek fokfaga
foha az halall el nem tauoztaltya*

¹ B: . . . decori.² B: . . . cessit, ideo v. m.³ B: vino variis epulisque.⁴ M: . . . mundi moriturum amorem | Nunc spretus; B: moriturus h. periturus.⁵ Vagy talán *medici potio* és előtte *agal*? B: redimendus h. redeundus a második sor: Quicquid agit potio, tamen semper v. m.⁶ Itt a vers végén hiányzik a refrain.⁷ Itt a refrain szabadon van fordítva.⁸ Hiányzik.⁹ Így.

29. V. m., sperans per longum¹
vivere tempus;
Forte dies est haec² ultima v. m. (31) El megyek meg halny aleytuan
hozzu ydeyg elny es netalantam ez az
vtolfo nap azert kezewlewkw meg halny
30. V. m., gaudens, non gaudens
tempore longo,
Mundi dimitto gaudia, v. m. (32) El megyek meg halny ewrewluen
nem ewrewlewkw fok ydeyglen de az
vylagnak ewrewmeyt el hagyom es az
halalra megyek.
- — — — — (33) *El megyek meg halny engem
nem firatnak sem en ertem nem ymad-
nak de elfeletetem meg az enymiewles
mykoron en meg halok*
31. V. m., sed nescio quo et nescio
quando;
Quo me cunque loco vertero,³ v. m. (34) El megyek meg halny de nem
tudom houa megyek sem tudom mykoron
megyek el de akar houa fordoham
magamat ha azert az halalra megyek
32. V. m., cernens, quod mors cunctis
dominatur;
Tensa videns mortis retia,⁴ v. m. (35) El megyek meg halny latuan
hogy az halal myndeneken vralokdyk
es ygen fyrew es gyakor az ew haloya⁵
34. V. m., miserere mei, rex inclyte,
Christe;
Omnia dimittas⁶ debita, v. m. (36) El megyek meg halny azert
kerlek teged kegyelmes criftus hogy
yrgalmaz ennekem meg bochatuan myn-
den en byneymet mert meg kel halnom⁸
- — — — — (37) *El megyek meg halny keruen
en vram crifrust hogy myndenek effe-
dewzzenek en erellem es bochanatot
nyeryenek ennekem ezzen keppen yol
megyek meg halny*
- — — — — (38) *El megyek az elfew halalra
hogy az en vram xpus az masod
halaltul meg menchen engemet ezzen
keppen yol megyek meg halny*
35. V. m., sperans⁸ vitam sine fine
manentem,
Spernens praesentem sic bene
vado mori. (39) El megyek meg halny remeluen
az ewrewkke meg maradando eletewt
kyert az el mulando eletewt meg vtalom
ezzen keppen yol megyek meg halny

A magyar fordítást illetőleg megjegyzendő, hogy bármily hű, sőt szolgai mása igyekszik is lenni mind a két fejezetnek a Példák könyve e pár lapja mely bizonyára ugyanegy kéztől ered, — azért mégis van benne néhány feltűnőbb eltérés a latintól; s ez eltérések némelyike figyelmet érdemel.

¹ B: per longum sperans;

² B: hec est.

³ M: vertero loco; B: . . . vel quomodo quando | . . . verto.

⁴ B: . . . rethia et aliis.

⁵ B: dimittens.

⁶ Sperans az M kéziratban hiányzik; a B kéziratban ez a szak nincs meg.

⁷ Itt ismét hiányzik a refrain.

⁸ Itt a refrain fordítása ismét kissé szabadabb, de egyúttal közelebb jár az eredetinek értelméhez.

Ilyen az első verszetben a 4. szak két utolsó sorának elhagyása, a minék abban vélem az okát, hogy a bennük lévő pogány mythologiai vonatkozás megütközést kelthetett a jámbor szerzetesnél, vagy más egyházi rendű fordítónál. Számbavehetőbb eltérés még csak a 8. szak második soránál mutatkozik, a hol a *vitales spiritus* így van fordítva: *erevs embereket*. Ebből bátran következtetem, hogy e különben is gyanús sor másként hangzott abban a szövegben, melyet fordítónk magyarított.

Az »Elmegyek meghalni« fordításában feltűnő a latin (M) 4. és a neki megfelelő magyar szöveg 5. szakában a *cursor* = *folyar*, melyről l. a Nyelvtud. Közl. 1900. évf. 1. számát, a hol e szónak a Nyt. Szótárban eddig hiányos értelmezését e becses adattal kiegészítem. A fordítás 10. (= M. 9.) szakában *kyraly ura* szembeszökő toll- (vagy tán csak sajtó-) hiba e. h. *uta*, értsd »útja«, mert az eredetiben itt *via regia* van. Érdekes félreértés a 11. (M. 10.) szakbeli *papaikodny* is, az »enni« értelmű *papare* helyében, a mi az itt említett *papa* szóval való játék, de a fordító e játékot nem fogta fel helyesen és teljesen elejtette.

KATONA LAJOS.

*

Jegyzet. A Példák könyvebeli versekről e folyóirat 1895. évi folyama, 120—124. lapján volt már egyszer szó. A *Vado mori*-félének csak 27. és 31. versszakát tudtuk akkor eredetiben közölni Bartsch Germania-ja 1887. évfolyama után egy baseli kéziratból. Az Élet és halál párbeszédére csak egy németalföldi szöveget tudtunk akkor idézni s reméltük hogy mindkettőnek clö fog kerülni latin eredetije. Katona Lajos t. munkatársunk most mindkettővel megörvendeztetett bennünket. Czikke már ki volt szedve, a mikor a Dreves által megindított *Analecta Hymnica medii aevi* XXXIII. kötete (Leipzig, 1899.) megjelent, melyben Cl. Blume, Pia dictamina cízzel igen becses adalékokat közöl a középkori egyházi latin költészet gazdag tárháza kincseiből. Ezek között sok olyat találtunk meg, a mit eddig hiában kerestünk. Egyebek közt a fent közölt két latin verset is. Az Élet és halál párbeszédét egy XV. századi bécsi codexből, tehát más forrásból, *Dialogus mortis cum homine* cízzel (287. l.), mely szintén 18 versszakból áll s néhány variánsal járul a latin szöveghez. Végén ez áll: *Explicit altercatio animae et corporis*, a mi arra mutat, hogy a másoló ismerte az ily című latin verset is, — melynek prózai magyar fordítása a Nádor c. 312—342. lapján olvasható, — s a kettőt összetévesztette. Ugyancsak Blume hivatkozik a versnek egy másik, szintén XV. századbeli codexben meglevő szövegére, melynek végén pedig ez áll: *Explicit brevis sequentia facta et compilata a S. Bernardo*. Tudjuk, hogy a Sz. Bernátnak tulajdonított műveknek száma igen nagy.

A *Vado mori* latin szövegét a 285. lapon egy müncheni codex (Clm. 20015.) után közli Blume. Ez 38 distichonból áll, tehát hárommal több, mint az ugyancsak müncheni (Clm. 14831.) codexből K. L. által közölt szöveg. Amannak végén ez olvasható: *Hos versus de morte composuit Dominus Helinandus, qui fuit multum egregius in omnibus dictis suis*.

Kezdeté: Vado mori, series ab initio nova non est,
Omne vivens noscat dicere: vado mori.

Ezután következik a magyar szövegben első versszak, melylyel egybe vethető a Horvát-c. 112. lapjáról ez: Azért mongya beda Zent mathe mondan. byzon az hog halz. byzontalan az kedeg. mykoron avagy mykeppen avagy hol halz meg. Mert az halal tegedet mindenert var. te kedeg ha beolc leyendez. mendenert kezen varod tees. —

A 6. versakhoz hasonló ez:

Vado mori, quotiens mortem considero certam,
Mortis opus meditor, desero, vado mori.

A Blume-féle szöveg sokban különbözik a fent olvashatótól s nem egy sorban nyújt elfogadható olvasást.

Blume kötetének érdekes darabjai közül megemlíthető a *Dictamen de presbyteris* (190. l.) hangjegyekkel. A szöveget ismerjük már a Serapeum I. kötetéből, valamint Duméril, Poésies populaires latines du moyen age című műve 12. lapjáról. 1898-ban a Kölner Pastoralblatt közölte (56. l.). Nálunk Kolosi Török István fordította magyarra Kakasról vött hasonlatosságban a papok tisztiról való énekét s adta ki 1643-ban; később is kiadták Lőcsén (1647, 1688, 1696-ban). Bl. négy codexből sok becses varianst jegyzett föl s egyikben a szöveg alatt ezt a nevet találta: Wilhelmus Nan, sacerdos in Leyden. Ezenkívül is sok eddig lappangott vers található a kötetben a halálról, ítéletnapjáról, világ hiábavalóságáról, szerzetes életről stb.

Dreves és Blume kötetei elég gyorsan jelennek meg egymásután 1886—1899. I.—XXXIII. kötet) s talán ennek tulajdonítható, hogy a szöveg megállapítások nem mindig kielégítőek: de másfelől tagadhatatlan, hogy ha a rengeteg anyag végül jó indexekkel lesz ellátva, igen becses gyűjteménynek lesz mondható a hymnologia gazdag irodalmában.

Szerk.

